

ROYCE ŽMOGAUS SAMPRATOS PAGRINDINIAI BRUOŽAI

Josiah Royce¹ pakartotinai savo filosofij skyr prie « plaio- sios » po-kantinio idealizmo srov s, tuo nor damas pabr žti savo skol Kantui ir Kanto svarb modernios filosofijos išsivystime. Save pat Royce laik visos filosofijos istorijos p diniu ir t s ju, o toje istorijoje, pagrindini vard priekyje, stovi Kanto vardas. Tad norint suprasti Royce žmogaus samprat , reikia sustoti prie devynioliktam šimtme iui bendro, iš Kanto paveld to, filosofinio palikimo.

Pagal Kant , gamtoje galioja griežtas determinizmas, visi daiktai yra valdomi priežastingumo d sni . Jeigu joje priežastin- gumo d sniai neviešpataut , gamta negal t b ti mokslinio paži- nimo objektu. Ir žmogus yra gamtin b tyb , apspr sta gamtos d sni lygiai taip pat kaip ir visi kiti daiktai, kurie pasirodo laike ir erdv je. Tokiu b du, žmogus n ra laisvas, jo veiksmi t ra tik išdavos j veikian i priežas i , žiedai per amžius besit sian i priežas i grandin se. Pagal Kant , tai b tina s lyga, be kurios žmogus pats sav s negal t mokliškai pažinti, nes, pagal j, vien tiktai priežas i apspr sti daiktai gali b ti mokliškai žinomi. Ta iau žmogus n ra vien tiktai žinovas ir pažinimo objektas. Jis n ra vien tiktai pasyvus steb tojas, bet taip pat ir veikas, ir ši veikian ioji jo dalis reikalauja laisv s. Laisv yra b tina s lyga žmogui veik jui, lygiai kaip determinizmas, žmogui teoretikui. Veikas turi b ti laisvas, nes jis turi veikti sava iniciatyva; kitu atveju, veiksmo n ra, t ra tik išdava. Žmogus yra protaujantis

¹ Josiah Royce gim 1855 metais aukso ieškotoj stovykloje Californi- joje. Baig s vietini universitet , metus studijavo Vokietijoje, o 1878 metais gavo filosofijos doktorat Johns Hopkins universitete. 1882 metais prad jo d styti Harvardo universitete, kur išbuvo ligi savo mirties, 1916 metais. Pagrindiniai filosofiniai veikalai: *The Religious Aspect of Philosophy*, 1885 m.; *The Conception of God*, 1897 m. ; *The World and the Individual*, 2 tomai, 1899 ir 1901 m. ; *The Philosophy of Loyalty*, 1908 m.; *The Problem of Christianity*, 2 tomai, 1913 m.; *Lectures on Modern Idealism*, išleista po mirties. Taip pat paraš Californijos istorij , 1886 m., ir roman , *The Feud of Oakfield Creek*, 1887 m. Ypa per paskutini savo gyvenimo de- šimtmet , daug d mesio kreip matematinei logikai ir tomis temomis pas- kelb vis eil straipsni .

veik jas, ir tokiam laisv yra dar svarbesn . Jisai supranta, kas yra gera ir kas bloga, ir savo veiksmu siekia tai gyvendinti. Pažindamas moral s statymus, jis turi gal ti laisvai ryžtis arba jais pasekti, arba jiems pasipriešinti.

Aišku tad, kad norint išsaugoti abu dalykus — mokslin pažinim ir moral — reikia teigti, kad žmogus kartu yra ir laisvas ir nelaisvas. Kantas tai padar , atskirdamas fenomenus nuo daikt savyje. Kiekvienas jusl mis patiriamas daiktas egzistuoja dviem b dais: kaip fenomenas ir kaip daiktas savyje. Fenomenai yra prieinami moksliniam pažinimui, nes juos valdo priežastingumo d sniai. Daiktai savyje, iš kitos pus s, stovi už jusl mis patirties rib ir tod l yra laisvi nuo priežastingumo varžt . Mokslui jie yra neprieinami. Iš to seka išvada, kad tiek kiek žmogus yra mokslui prieinamas, tiek jis t ra tiktai fenomenas; yra valdomas priežastingumo d sni ir laisv s neturi. Bet kaipo daiktas savyje, žmogus yra laisvas, nors iš mokslinio taško ši laisv ir yra neprieinama.

Tai pirmoji kantinio palikimo dalis, kuri bandžiau apib dinti, ne tiek ži r damas paties Kanto ir jo s moningai išreikšt tezi , kiek jo pasek j , kurie Kant perdav ir j interpretuoja m s laikams. Dabar sustokime prie antro klausimo. Pagal Kant , valios autonomija sudaro moralinio veik jo esm . Jam tegalioja tiktai tie moraliniai statymai, kurni autoriumi jisai pats yra ir už kuriuos jisai apsisprendžia paties savo valia. Kas iš šalies primesta, jam n ra teis ta ir jo ne pareigoja, bet tiktai žeidžia jo valios prigimt , griauna jo, kaipo moralinio veik jo, buvim . Iš šios Kanto paži ros lengva išvesti kraštutin moralin individualizm , kuriuo net ir šiandien remiasi moraliniai anarchistai. Bet pats Kantas moralin anarchizm nebuvo link s. Priešingai, pagal j , moraliniai d sniai turi b ti universal s, turi lygiai taip pat galioti kiekvienam veik jui — ar tai b t žmogus ar kokia kita protaujanti b tyb — be joki išim i . Universalumas kaip tik ir yra ženklas tikro ir mus rišan io moralinio statymo. Elgesio taisykli vert yra nustatoma visai neatsižvelgiant paskiro asmens geismus bei interesus. Kilus konfliktui tarp moralinio statymo ir individuo nor , visais atvejais norai turi nusilenkti moral s reikalavimams. ia išim i negali b ti, nesvarbu, kad labai nor ta, kad nusilenkimas labai skaudus.

Kaip Kantas šiuos du reikalavimus suderino : valios autonomij su moral s universalumu ? Ir ia jis išeit surado. Žmogus, kaipo protaujanti b tyb , turi savo prigimt ir ši prigimtis yra bendra visoms protaujan ioms b tyb ms. Ši racionalioji prigimtis yra moralini statym versm . Tiek kiek veik jo priimtos taisykl s šiai prigim iai atitinka, tiek jos yra universalios, bendros

visiems, ir rikiuojamos moraliniai dsniai. Bet jeigu jos kertas su protu, universalumo nepasiekia, negali bti kiekvieno moralinio veikjo priimtos, tai ženklas, kad tos taisykl s išplaukia tiktai iš atskiro asmens geism , ir nepasiekia moralinio statymo lygio. Kantas prideda, kad žmogus pasiduodamas geismams savo valios autonomij griaua, j atiduoda jai svetim j g takon. ia ir išryšk ja, kad žmogus išsaugo savo valios autonomij , kada jis pasiduoda objektyviams moraliniams dsniams. Toks pasidavimas atitinka jo kaip protaujan ios b tyb s prigimt . Tie statymai, kuri autorius yra pats žmogus, yra universal s ir objektyv s moraliniai dsniai.

Tre ias klausimas. Pagal Kant , žmogus turi dvilyp prigimt , kartu yra daiktas gamtoje ir moralinis veik jas. Iš šito taško ži rint, gamt reikia suprasti kaip lauk , kuriame ši moralin b tyb veikia, vykdo savo planus, siekdama akus ir bejausnius gamtos procesus palenkti moral s reikalavimams. Iš ties , kitos erdv s žmogus ir neturi, tiktai gamt , nes kur kitur jo vidiniai sprendimai gali gauti konkret pavidal ? ia pasirodo nelemta žmogaus pad tis šioje žem je. Jo vidinius sprendimus valdo g rio ir blogio s vokos. Savo sprendimus apipavidalinti jisai gali tiktai gamtoje. Ta iau pati gamta yra palenkta tiktai priešastingumo dsniams, ir jos procesai yra visai indiferentiški g riui ir blogiui. Jeigu atsiranda priešastis, ia pat atsiranda ir pasekm , ar tai gera ar bloga, visai skirtumo nesudaro. ia ir randame pagrind dažnai pasteb to ir kar iai išgyvento konflikto tarp gamtos ir žmogaus interes . Žmogus sprendžia vienaip, gamta daro kitaip. Kas vertas mirties, gyvena ilgai ir laimingai, o tas, kuris tur t gyventi, užmušamas pralekian io meteoro skeveldros. Gamtoje ir geriausia valia dažnai padaro daug blogo, o pik iausia — gero.

Kantas ir ia surado sprendim . Jo teigimu, turime tik ti, kad yra Dievas, ir kad Jisai, galutin je išvadoje, pa i gamt pajungs moral s statymams. Dievo buvimas laiduoja valios ir gamtos darn . Be šitokio tik jimo, moralin veikla b t ne manoma ; po kiekvieno naujo pralaim jimo, vis labiau pasiduotum me pesimizmui ir apatijai.

Tai kelios visiems gerai žinomos bendryb s. Ta iau visa tai ia reik jo prisiminti, nes ši problematika dominuoja beveik vis po-kantin filosofij , o Royce visai s moningai jung si prie po-kantin s filosofijos srov s. Savo pirmuose raštuose jis m gino devyniolikto šimtme io romantik poezij interpretuoti šios problematikos šviesoje, pavyzdžiui, 1878 met rašte *Schiller's Ethical Studies*. Schiller interpretacijoje Royce vartoja antinomij tarp

« negyvos gamtos » ir « dvasios reikalavim , kurie šiame pasaulyje atrodo t ra tiktai atsitiktinumai ». Reikia pasteb ti, kad pagal Royce, Schilleris rado išeiti tiktai sigilin s Kant . Rašydamas savo pirm filosofin knyg , *The Religious Aspect of Philosophy*, visko centre Royce pastat klausim , kokie yra santykiai tarp m s ideal ir tikrov s.

Royce pri m Kanto iškeltus klausimus. Ta iau jisai, kaip ir beveik visi kiti, atmet Kanto si lytus sprendimus. Kitas, už Royce daug garsesnis po-kantinis idealistas, Marksas, atsakim ieškojo istorijos filosofijoje : istorinis vyksmas pasibaigs su gamtos ir valios susiderinimu, kuris bus pasiektas gamt palenkus žmogaus valiai, industrijos d ka. Iš kitos pus s, Royce, kaip ir daugelis jo bendralaiki Amerikoje ir Anglijoje, sprendimo ieškojo metafizin s teorijos r muose.

Kanto sprendimus Royce atmet s moningai. N ra reikalo vis jo argument d styti, ta iau reikia bent bendrais bruožais juos prisiminti.

Pirmoje vietoje, Royce atmata Kanto s vok daiktas savyje. Tai padaro per bendr realizmo kritik . Daiktas savyje yra realistinio tipo b tyb , nes ji neturi — ir negali tur ti — bet koki ryši su žmogaus s mone. Kantui daiktas savyje yra tai, ko mes jusl mis neįau iame ir kuris, tod l, m s teoretiniam protui yra nepaž stamas. Bet, pagal Royce, realistams ir yra b dinga paži ra, kad daiktai su visomis savo savyb mis nuo s mon s nepriklauso. Visos j savyb s pasilieka lygiai tokios pa ios, ar juos kas paž sta ar ne. Royce ilgais ir komplikuotais argumentais bando parodyti, kad tokia pilnai nepriklausoma b tis b t visiškai niekas. B ties negalime aptarti vartodami nepriklausomumo s vok . Priešingai, kiekviena b tis išreiškia ir patenkina s mon s tikslus, ir tokiu b d yra esminiai surišta su s mone. Atmet s realistin , Royce priima idealistin buvimo s vok , nors ir su savais priedais. Daikto buvimas rišamas ne tiek su protu, kiek su valia, arba tiksliau, pagal Royce, pats protas jau yra valingas.

Antruoju atveju, kiek žinau, Royce aiški argument niekur neišvysto. Ta iau aišku, kad jisai Kanto sprendimo priimti negal jo ; jis negal jo moral s versmi ieškoti universalioje, visiems bendroje prigimtyje. Universalumas priklauso moksliniam pažinimui, nes mokslas prieina prie to, kas yra bendra kokiai nors r šiai. Turime prid ti, jog Royce sutinka su Kantu, kad mokslinio pažinimo objektas negali b ti laisvas ir, kad moral be laisv s ne-manoma. Moral , tad, negali remtis universalia protaujan ios b tyb s prigimtimi.

Lieka dar tre iasis momentas. Kantas Dievo pažinim grin-

džia tik jimu, viltimi. Nors tas tik jimas ir n ra laisvo pasirinkimo dalykas — žmogus negali netik ti, kad Dievas yra—ta iau, tai vistiek pasilieka tiktai tik jimas. Pas Royce yra užtektinai racionalistini tendencij ir jis, kur tik galima, siekia žinoti, vienu tik jimu nepasitenkindamas. Dievo buvim gryo tik jimo keliu jis priimt , jeigu neb t joki b d Dievo buvimui rodyti. Bet toks b das yra, o ten kur žinoma, tik jimo nereikia.

Kaip Royce išsprendžia Kanto paliktas m sles ? Royce žmogaus s vok tegalime suprasti Royce rast sprendim šviesoje. V l trumpai sustosiu prie t trij klausim , nors ir ne ta pa ia eile.

Savo metafiziniuose veikaluose, ypa pagrindiniame, *The World and the Individual*, Royce prieina išvados, kad n ra b tyb s, kuri nuo s mon s b t nepriklausoma, kuri neb t su s mone surišta esminiais ryšiais. Tie ryšiai, pagal Royce, gali b ti labai vair s; s mon su daiktais santykiuoja vairiais b dais : juos jau ia jusl - mis, supranta protu, juos myli, geidžia, vartoja. Bandydamas b t aptarti, Royce stengiasi apimti šias vairias s mon s su daiktu santykiavimo formas. Tod l, užbaigdamas savo svarstymus apie b t bendrai, veikale *The World and the Individual*, Royce apsprendžia už sekan i formul : b ti — tai išreikšti individualesn je ir labiau užbaigtoje formoje t pat s mon s tiksl , kur mažiau užbaigtoje formoje išreiškia kokia nors id ja. Ši abstrak i formul galima iliustruoti labai vairiai, pavyzdžiui, s mon siekdama g r tis kokia nors melodija, j prisimena ir pakartoja savo mintyse. Tai id ja, kuri nors ir išreiškia s mon s tiksl , yra daugeliu atžvilgiu neapspr sta ir neužbaigta. Nepasitenkin tokiu neužbaigtu gyvendinimu, pradedame ni niuoti. ia randame t pa i melodij , labiau apspr st , ta iau toli gražu dar neužbaigt . S mon s tikslas bus dar tobuliau atsiektas, kada s d sime koncerto sal je, kur t melodij groja pilnas orkestras. Nors ir b tis neturi pasiekti kokio nors iš anksto nustatyto užbaigimo laipsnio, b tis visada yra daugiau užbaigta negu id ja.

Iš šios buvimo analiz s Royce išveda, kad visa b tis išreiškia pilnai užbaigtoje formoje absoliut tiksl . Tikrov yra sau-s moninga b tyb , ir j Royce vadina Absoliutu, arba, ypa savo vidurinio laikotarpio raštuose, Dievu. Tikrov absoliut tiksl išreiškia galutinai apspr stoje formoje. Tod l niekas nestovi ir negali stov ti už absoliuto rib . Kadangi Absoliuto tikslas jau yra galutinai gyvendintas, jam nieko netr ksta, nieko negalima prid ti prie jo, ir nieko atimti iš jo. Tokiu b du, jeigu apimame vis Absoliuto gyvenim , sutapimas tarp moral s statym ir gamtos yra garantuotas. Bet koks konfliktas — nesusiderinimas — Absoliute pasirodyt kaip tr kumas, bet Absoliute tr kum n ra ir negali b ti.

Šio susiderinimo vis detalai žmogus suprasti negali. Jis tik žino bendrai, kad Absoliute neišspr st konflikt n ra.

Žmogaus ribotoje patirtyje, siekimai gali tikrai kirstis su tikrove. Royce sistemoje konflikt buvimas n ra žmogiška iliuzija. Ta iau j buvimas nereiškia, kad Absoliute konfliktai pasilieka neišspr sti. Tas siekimas t ra tik skeveldra Absoliuto siekimo, kuri sav s pilnai nesupranta. Žmogus niekad pilnai nežino, ko jisai siekia. Iš kitos pus s, ta tikrov irgi t ra tik fragmentas absoliu ios tikrov s. Žmogus niekad pilnai nepaž sta tos tikrov s, kuri jo tikslus k nija. Konfliktai — kad ir labai aštr s — gali kilti tarp id jos ir tikrov s gabaliuk . Jeigu mes pilnai suprustum me savo siekimus ir tikrov , pamatytum me, kad konflikto tarp j n ra.

Royce sistemoje visata turi du poliūs : id j arba s mon , iš vienos pus s, ir patirt arba daiktus, iš antros. Žmogus stovi abe jose pus se : jisai ir formuoja t absoliu i id j ir savo patirtyje randa jos k nijim . Absoliutas gyvena per mus. M s jusl mis jisai prieina prie patirties, m s siekimais jis formuoja absoliut tiksl . Tokiu b du moralin s žmogaus id jos taip pat randa savo gyvendinim tikrov je. Reikia tiktai užtektinai jas išnarplioti ir pakankamai pažinti prieš jas stovin i tikrov , kad ir mums šis gyvendinimas tapt aiškus. Tod l galime teigti, kad sava Abso liuto s voka Royce m gina atsakyti tre i j iš pradžioje min t klausim .

Kaip jau buvo sakyta, kiekviena b tis yra esmingai surišta su id ja, kurioje suformuluot tiksl ji išreiškia tobulesn je forme. Žmogus n ra pasyvus tikrov s steb tojas, pro kurio akis pasaulis praslenka to kontakto visai nepaliestas. Priešingai, žmogus visada prie tikrov s prieina su tam tikru interesu. Iš jos begalini turt jisai atrenka tai ko tuo metu jam reikia. Tad prie tikrov s galime prieiti iš labai daugelio pusi . Du aspektus Royce pasirenka platesnei analizei.

Augant jo s moningumui, žmogui darosi vis aiškiau, kad, tarp kit dalyk , jisai nežino vis t fakt , kurie jo vali išreikšt . Ir tod l vienas iš jo pagrindini uždavinii yra sužinoti, kokie daiktai yra ir kaip jais galima pasinaudoti, kaip juos paversti savo valios rankiais. Vykdydamas š uždavin , žmogus yra daugumoje steb tojas, kuris bando apib dinti t patirt , kuri jam tenka. ia žmogus stengiasi daiktus suklasifikuoti, surasti daikt bendrus bruožus ir nustatyti d snius, kuriuos supratus b t galima gamta pasinaudoti. Žmogui teoretikui pasaul ženklina daugiau ar mažiau pastov s d sniai, universalumas. Pats žmogus gali ir turi pats save palenkti šitam interesui, save pažinti kaipo gamtin b tyb , kuri paklusni gamtos d sniams. Royce teigia, kad jeigu apsiribo-

tum me grynai teoretiniu pažinimu, nieko žmoguje nerastum me, kas principiniai neišaiškinama gamtos d sniais. N ra jokios žmogaus dalel s, jokio žmogaus savyje, kuris likt gamtini proces nepaliesta. Visišškai aišku, kad šiame kontekste apie laisv kalb ti negalima. Visuotinas d sningumas laisvei vietos nepalieka.

Bet ia tik vienas pasaulio aspektas, kuris atsiveria žmogui teoretikui. Visata yra daug turtingesn . Galutin tikrov atsiveria ne moksliniam pažinimui, bet tam, k Royce vadina *appreciation*, k lietuviškai m ginsiu išreikšti žodžiu « vertinimas ». Kas yra tas Royce *appreciation* ? Lengviausia tai atsakyti iš paties Royce pasiskolintu pavyzdžiu. Maža mergait turi l l , kuri ji myli. Atsitinka nelaim , ir ta l l prapuola. Motina bando mergait nuraminti : nupirksime kit lygiai toki pa i . Mergait vistiek verkia : ji nori savo l l s, o ne kitos. Motina l l ži ri daugiau iš mokslin s perspektyvos. Yra daug lygiai toki pat l l i , ir visada galima vien pakeisti kita. Mergaitei, ta iau, visai kas kita r pi. Ji yra vertintoja. Jai t ra tiktai viena l l , kuri skiriasi nuo vis kit l l i . Jos numyl tos l l s negali atstoti bet kokia kita l l , nes ji myli t l l , o ne kažin koki kit . Šis pavyzdys išryškina kaip tik tai, k Royce nori pabr žti, kad tikrov , prie jos prieinant pa iu tobuliausiu b du, yra individuali. Tiek kiek mokslinio apib dinimo pasauli dominuoja bendrumas, universalumas, tiek š , vertinimo pasaul ženklina individualumas. Kiekviena b tis yra individuali, ir n ra jokios kitos lygiai tokios pat. Savo buvimu kiekvienas daiktas gyvendina dal absoliutaus tikslo, kurio gyvendinti nepaj gia joks kitas daiktas. Tai kas yra individualu, nepakei iama, negali b ti universali d sni apspr sta.

Bet ir v l, ir pat žmog galime ži r ti šituo žvilgsniu. Taip darydami, pamatome žmogaus laisv . Išskirdamas šias dvi perspektyvas, Royce, panašiai kaip Kantas, gali teigti, kad žmogus kartu yra ir mokslinio pažinimo objektas, ir mokslui neprieinamas. Pirmuoju atveju, žmogus t ra tik daiktas gamtoje, antruoju — laisvas moralinis veik jas.

Palieka dar antrasis iš Kanto iškelt klausim . Kaip gali žmogus kartu b ti autonomiškas, save apsprendžiantis, ir taip pat b ti saistomas visiškai objektyvi moralini statym ?

ia Royce talk pasikvie ia psichologij . Pagal Royce, k dikis gyvenim pradeda su visa mase reikalavim ir impuls , bet visiškai stokoja sau-s moningumo, sav s visai neskiria nuo kit . Sau-s moningumas išsivysto kitus imituojant. K dikis perima kit gestus, judesius, ir su laiku, siekimus. Royce teigia, kad joks asmuo neturi nieko, ko neb t sigij s tokios imitacijos keliu. Šitoksai žmogaus vystimasis turi savo silpn pus , nes imitacijos

keliu sigyjame ne vien , bet daug gyvenimo plan . Dažnai, taip vairiai sigyti planai vienas su kitu nesiderina, vienas su kitu kertasi. Negali vis iš karto vykdyti; statydamas vienur, sugriauni kitur. Tai psichologiniai faktai. Ta iau juos atsižvelg , galime pamatyti pagrindin žmogaus moralin uždavin : vis t vairum apjungti, tuos visus prieštaraujan ius momentus išlyginti. Reikia susiformuoti kok nors vien , visa apjungiant gyvenimo plan .

ia randame moralin s autonomijos prad : kiekvienas žmogus turi pareig ir teis savo asmenyb vienyti. Jo pareiga ir teis yra sukurti vien žmog , ten kur anks iau tebuvo asmenyb s fragmentai.

Šis visk apjungiantis planas jam nustato, kas gera ir kas bloga, k jis gali daryti ir ko negali. Pirmasis žmogaus moralinis statymas yra ištikimyb savo pasirinktam planui. Royce tur b t sutikt , kad savo amatui pilnai atsid j s piratas gyvena pagal š moralin statym . Visk jis yra palenk s tam vienam tikslui, visos jo mintys, darbai, pastangos nukreiptos tik viena. Royce neska-tina m s piratais tapti — yra daug ir ger tiksl — ta iau ir pirato asmenyje galime išskaityti daug gero žmogaus savybi , su s lyga, aišku, kad šis piratas b t pilnai savo amatui pasišvent s.

Bet iš kur atsiranda objektyvios moralin s normos ? Jos kyla iš žmogaus socialinio charakterio. Žmogus tikslams tarnauja ne vienas, bet kartu su kitais. Kiekvienas žmogus turi b ti ištikimas savam tikslui. Tokiu b du ištikimyb s imperatyv tiksliau išreik-šime sekan ioje formoje : elkis taip, kad nežeistum, bet skatintum kit ištikimyb . Žeisdamas kit ištikimyb , aš griau nu pats save, nes be socialini santyki aš negaliu tapti turtinga ir vieninga asmenybe. Tolimesnis šit klausim aiškinimas priklauso etikai, ir ia Royce neseksime, nes ši tema ribojasi metafizika, kiek ji lie ia žmogaus s vok .

K. Skrupskelis